

HÍREK

BENE KRISZTIÁN – OSZETZKY ÉVA

A francia nyelv Európában (kerekasztal-beszélgetés)

A beszélgetésre a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének szervezésében került sor Budapesten, az ELTE-n, 2007. március 26-án.

Felkért vitaindítók: *Bárdosi Vilmos* tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE BTK, Francia Tanszék, *Darabos Zsuzsa*, a Franciatanárok Magyarországi Egyesületének elnöke, *Mihalovics Árpád* tanszékvezető egyetemi tanár, Pannon Egyetem, Francia Tanszék, Veszprém, *Oszetzky Éva* tanszékvezető egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Francia Tanszék, *Pálfy Miklós* egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Francia Tanszék. A moderátor feladatát *Szépe György* (professor emeritus, Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Tanszék) látta el.

A tervezett menetrendnek megfelelően a vitaindítók után a felkért hozzászóló, *Órsi Tibor* (Esterházy Károly Tanárképző Főiskola, Eger) mondta el gondolatait a témáról. Az idő hátralévő részében a jelenlevők közül bárki hozzászólhatott a vitához. A vita résztvevői betűrendben: A. Szabó Magda, Fóris Ágota, Órsi Tibor, Székely Gábor, Szöllősy-Sebestyén András és Vágási Margit, valamint az összes vitaindító, illetve a moderátor.

Az itt következő szöveg a paneltagok bevezető előadásainak rövidített* változata, az elhangzás sorrendjében.

Bárdosi Vilmos „Hódító Vilmostól a hódító Coca Coláig”. A francia szókincs változása az utóbbi évtizedekben

Három témakörben építem fel a témát. Az első az a tétel, hogy a francia nyelv a 841. év óta harcban fogant és született, és története során harcolt, illetve ma is harcol. A *Coca Cola* cím erre utal. Mondandómat ugyanis az anglicizmusok felé fogom irányítani.

Az első tézisem a következő: a harc metaforája végigvonul a francia nyelv történetén. Most néhány rövid pontban felvázolom és alátámasztom a harc elméletét. Az első, ahogy említettem, a 841. év, a fontenoy-i csata, ahol Nagy Károly birodalmának felosztásáért folyt a harc az unokák között, és amikor a szövetséget megkötötték (strasbourgi eskü), a harc végeredményeképpen létrejött a francia nyelv, ha még nem is francia nyelv volt akkor, hanem a proto-francia, illetve a proto-germán nyelv. A strasbourgi eskü szövege ezt az államiságot, az államiságnak a megalakulását, azaz a francia nyelvnek a születését dokumentálja.

Egy másik csata – 1066. Hastings. Ekkor Hódító Vilmos (és innen van a cím első momentuma) exportálja az éppen megszületett proto-francia nyelvet, vagyis annak egyik dialektális változatát, az anglo-normant Angliába, ahol is az közel 400 évig marad használatban. Természetesen nem mindenütt, csak az udvari rétegben, de bizonyos relikviákat hagy az angol nyelvben, amelyeket meg szoktak említeni, mint például Nagy-Britannia címerében van egy francia mondat: „*Dieu est mon droit*”. A térszalagrend jelmondata is francia, és a mai napig a parlamentben a királynő egy francia mondattal szentesíti a törvényjavaslatokat.

A következő pont, ha nem is csata, de küzdelem: 1539. A Villers-Cotterêts-i királyi rendelet a francia nyelvet kötelezővé teszi a dialektusok és a latin rovására a közigazgatás és a jog nyelvében. Ebben a periódusban alakul ki a Sorbonne – Collège de France kettőssége. A Sorbonne a latin tradíciót folytatja, a Collège de France pedig a francia nyelvű oktatást favorizálja. Ismeri mindenki Malherbe nyelvi harcát a francia nyelv fejlesztése érdekében. Tehát itt is folyik a csata, ha nem is konkrét csata, de küzdelem, amelynek momentumát fel lehet fedezni.

1635 a Francia Akadémia megalapításának éve. Itt is voltak küzdelmek, ha nem is véres csaták a francia nemzeti nyelv fejlesztése érdekében. A központi hatalom beavatkozik, mindenki ismeri ennek az akadémiai projektnek a történetét, és hogy mi volt a cél. Richelieu befolyása volt a legfontosabb megemlítendő pont.

1789. Ismét csatáról lehet beszélni, de mindenképpen harcról: a francia forradalom éve ez. Nagyon érdekes, amit itt tapasztalunk. 1793-ig gyakorlatilag egy roppant liberális nyelvpolitikát tapasztalunk a forradalomban. Ezt a liberális politikát 1793-tól egy Grégoire apát által készített jelentés után felváltja egy erősen megszorító, harcos politika. Azt írtam ide, hogy beindul a *nyelvi guillotine*, mert hiszen tüzzel-vassal próbálták terjeszteni a francia nyelvet. Ennek egyik érdekes momentumja az *instituteur de la langue française*. Az *instituteur* kifejezésről mindenki azt gondolja, hogy tanárról van szó, holott itt történetileg nem tanárról van szó, hanem olyan valakiről, aki institucionalizálja, vagyis intézményesíti a francia nyelvet, tehát itt is a politikai motívum érvényesült első nekifutásra.

1830. Valódi *bataille*, vagyis harc, küzdelem: a *Bataille d'Hernani*, ahol a nyelvet megújítók és a klasszikusok tábora közötti harcról van szó. Konkrét csata is zajlott: összeverekedtek a színházban a bemutató kapcsán az ellenfelek. Itt végül is szintén a nyelvújításért folyt a harc.

1919: a trianoni békeszerződés. Azt lehet mondani, hogy ez nem csak nekünk „Trianon”, hanem a franciáknak is, csak ezt nem tudják, vagy nem pontosítják talán ennyire. Ez az első olyan dátum, amikor békeszerződések szövegét nem francia nyelven írják hosszú idő után. Ez az első olyan pont az 1700-as évek óta, amikor angolul és franciául írják a békeszerződés szövegét, az első pont, amikor a francia nyelv a XX. században elkezd veszíteni a pozíciójából.

1944: kicsit visszatérünk Hódító Vilmoshoz. A sors, a történelem furcsa fintora az, hogy majd ezer évvel a hastingi csata után a normandiai partraszállással egyfajta nyelvi revansként visszajön az angol Franciaországba, és ekkor kezdődik az a folyamat, amit a franciák úgy szoktak nevezni, hogy *Coca-kolonizáció* – a Coca Cola innen van a címben. Az angol, azaz egészen pontosan az angol-amerikai nyelv nagyon domináns behatása, illetve az 1960-as évektől az ez ellen folyó harc. És megint harc. Milyen következményei vannak tehát ennek a normandiai partraszállásnak? Anglicizmusok jelennek meg a nyelvben, és ez az utóbbi ötven év legjelentősebb befolyása a francia nyelvre, a szókincs területén természetesen.

Hogy a harc-motívumot tovább említsem még, de Gaulle óta beszélhetünk intézményesített, állami szintre emelt harcról. Ekkor születtek azok a politikai intézmények Franciaországban, mint az *Haut Comité de la Langue Française*, a *Commissariat Générale de la Langue Française*, az *Haut Conseil de la Francophonie*, aztán később a *DGLF*, a *Délégation Générale à la Langue Française*, amelyeknek a célja az volt, hogy küzdjenek ez ellen az angol befolyás ellen. Érdemes talán megemlíteni ebben a vonatkozásban, hogy a *DGLF* gyakorlatilag úgy működik manapság, mint egy nyelvi minisztérium, ha nem is az a neve; de végül is a miniszterelnök közvetlen befolyása alatt álló szervezetről van szó, amelynek elsődleges célja a francia nyelv támogatása, fejlesztése. Ennek következtében készülnek a központosított listák, amelyeket 1970 óta rendszeresen közzétesznek a *Journal Officiel* folyóiratban, a *Magyar Közlöny* ottani megfelelőjében. Több mint 3.000 új francia szó született, méghozzá úgy, hogy létrehozták őket ezekben a terminológiai csoportokban. Rendszeresen ki is adják ezeket a terminusokat, lefűzve könyvekben hozzáférhetők, és gyakorlatilag javasolták használatukat.

Végül nem lehet említés nélkül hagyni 1994-ben a *Loi Toubon*-t. A Toubon-féle nyelvtörvény nagyon impozáns nyelvtörvény: gyakorlatilag mindent lehetővé tesz. A félreértések elkerülése végett szögezzük le, hogy nem tiltja az idegen szavak használatát, csak azt javasolja, hogy használjuk a francia megfelelőt, ha van francia. Természetesen, ha nincs francia szó, nem tiltja senkinek sem az angol szavak használatát. Ezt a folyamatot tehát a *Toubon törvény* koronázta meg. Érdekességképpen elmondom még, hogy statisztikai felmérések szerint ez az a francia nyelvtörvény, amelyet a parlament gyakorlatilag szinte ellenszavazat nélkül szavazott meg, mindenholnám támogatják, tudomásom szerint a franciák majdnem 90%-a egyetértett vele.

Ezt a rövid történeti áttekintést lezárva, gyorsan a második pontra koncentrálni, szeretném megemlíteni, hogy milyen típusok jellemezték az utóbbi évtizedekben a francia nyelv szókincsének változását. Ahogy említettem már, mintegy 3.000 szóról beszélhetünk, amelyek az elmúlt 40–50 évben megszülettek. Néhány típust szeretnék bemutatni a teljesség igénye nélkül, valamint éppúgy felvillantani egyes jelenségeket. Természetesen új szavak, sőt új kifejezések is születtek az elmúlt évtizedekben, említeném itt a *stresser*, az *hypertexte*, tehát az informatikából származó kifejezéseket, a *toile*, a *cloner*, tehát *klónozni* igét.

Új szavak és kifejezések születtek, amelyek többnyire még a szótárban sincsenek mindig benne, a *surfer sur la vague qqch.* például olyan kifejezés, ami még a *Petit Robert* szótár utolsó kiadásában sincs benne, ha jól emlékszem. Az új szavak, kifejezések mellett megjelentek új jelentések is természetesen: megint az informatikában a *souris* 'egér'; a politikában a *cohabitation*, illetve a *probe* melléknév *sinistre* értelemben való használatára gondolok.

Borzasztó érdekes jelenség a betűszavak jelensége, ami előzönlötte a franciát az utóbbi évtizedekben (*OGM, SDF*). Ha az ember kinyit egy francia újságot, akkor szinte nem is érti már, annyiszor használják e rövidítéseket, úgyhogy külön rövidítés-szótárak vannak Franciaországban, amelyeket fel kell lapozni, ha mindent meg akarunk érteni. Újabban az *-ique/-tique* (*bureautique, connectique*) végződés nagyon divatos lett, valamint a *cyber-* is nagyon gyakori (*cybernaute, cybercafé*). Hibridszavakat gyártottak: latin-görög vagy latin-francia hibridszavakról van szó (franciául *mots-valises*). Nagyon szellemes hibridszavak születtek. Ez egy úgynevezett kontaminációs jelenség, összecsúsztatnak két elemet: *franglais* (*français+anglais*), *télébrité* (*télévision+célébrité*), vagy a *logiciel* szó is említést érdemel. Végül itt vannak az anglicizmusok, vagy ál-anglicizmusok, mert néha nem tudjuk, hogy igazi anglicizmusról van-e szó vagy sem, amelyek ebben az utóbbi ötven évben igazából dominánsak voltak.

Nézzük meg a *Petit Robert* szótárt. Könnyű keresni, ha a CD-kiadást nézem. 896 *anglic* találatot jelez a CD-ROM, ez igazából nem 896, hanem csak hétszáz-valamennyi, mert a szótár maga is írja néha, hogy *faux-anglicismes*. Arról van szó, hogy egy francia szó átment az angolba, aztán visszajött, és azt hisszük, hogy anglicizmus. De akkor is 750 igazolt találat van, ami azért nagyon jelentős. Talán a szám önmagában nem olyan nagy; a probléma inkább az, mint ahogy látjuk is, hogy nagyon gyakori szavakat és kifejezéseket érintenek ezek az anglicizmusok: *lizing, sponsor, T-shirt, USB*. Érdekes az is, hogy kifejezések és szólások is érkeznek. Kevesen tudják, hogy a *manger son chapeau* kifejezés az angol tükörfordítása; vagy a *ce n'est pas ma tasse de thé* [ez nem az én asztalom] az angoltól jön, és most már használatosak a franciában.

A *Petit Robert* feltünteti, most már több kiadás óta, az úgynevezett *recommandation officielle* terminusokat (tehát a hivatalos verziót), hogy mit kell mondani, mi az illendő az angol betolakodó szavak ellen. Azt látjuk ismét, hogy harc van, harcolnak az angol szavak ellen, ez egyben a nyelv vitalitásának is bizonyítéka. A *Petit Robert* ma 270 ilyen javaslatot ad, amelyeket hivatalosan elfogad és használatra javasol. Néha egészen pici kis változások (néha jelentősebbek), ártatlan végződések kicserélésével jelentőset módosítanak. A *télévérité* ügyes csinálmány vagy a *timebreak* (*jeu décisif*) a teniszben. Egész jó ötleteket is látunk

Milyen főbb területeket és időszakokat érint ez az ötven év? A főbb területek, ahogy látjuk, 1968 májusától egészen az űrkutatásig terjednek, és elsősorban műszaki jellegűek (biológia,

környezetten, technika, úrkutatás stb.), de gazdasági-politikai részek is érintettek, tehát nagyon szerteágazó mindez. Az időszakokat illetően szinte tíz évre fel lehet bontani a szókinccs alakulását, és majd azt látjuk, hogy fogyni fog a lista. Eszerint az első időszakban, az 1960-as években nagyon sok szó jött, én ebből csak válogattam. A '70-'80-as időszakban már egy picit kevesebb, '80 és '90 között tovább fogy, 1990 és 2000 között nagyjából egyforma volt az előzővel, és végül az utolsó 5–6 évből néhányat sikerült már találni: *wifi*, *altermondialisme*, *MMS*, ezek a szavak megint inkább a technika világából jönnek.

Konklúzióként meg szeretném említeni, hogy a harc motívumot nem véletlenül ismételtém. Ma is folyik ez a harc, a világ sok más nyelvéhez hasonlóan küzd a francia is az angol ellen. Ez a harc, ellentétben sok nyelvvel, és például a magyarral összehasonlítva sikeresnek mondható. Komoly nyelvpolitikai, nyelvújító tendenciákat figyelhetünk meg, úgyhogy én a magam részéről ezt a rövid hozzászólást optimista hanggal szeretném zárni. Bár angol szavak özönlik el a franciát, mégis úgy látom, hogy a nyelv vitalitása optimizmusra ad okot, és valószínű, hogy a franciák ilyen tekintetben jóval előrébb járnak a többi országnál.

Darabos Zsuzsanna

Az idegen nyelvek helyzete Európában. Mi történik a tanításban? Hogyan érinti ez a ma oktató franciatanárt Magyarországon?

Az első öt dolog, ami fontosnak tűnt, az először is az európaiság fogalma, aztán a tanulás fogalma, azon belül a nyelvtanulás, nyelvtanítás kérdésköre, a nyelvtanulók és a nyelvtanári szerepkör.

Európai vagy európaiság az egyrészt tér, ami valamennyi jelenleg Európát alkotó ország összessége ennek minden gazdagságával és minden behatároló tényezőjével. Én két dolgot emelnék ki belőle: az egyik a kulturális, a másik pedig a nyelvi, amit *multi*-nak meg *pluri*-nak szoktunk mondani, de szerintem van erre magyar szó, ez a *sokszínűség* meg a *gazdagság*, tehát a *nyelvi gazdagság* és a *kulturális sokszínűség*. Hogyha egy kicsit Bárdosi Vilmos utolsó gondolataihoz lehetne kapcsolódni, akkor én azért vagyok nagyon pozitív, mert önmagában itt mindjárt két nyelvet képvisel az ember azonos szinten. A magyar nyelv és a francia nyelv abban a fajta európaiságban, amit én vélek gondolni, egyenrangú, és ez számos nagy lehetőséget nyújt akár a nyelvtanárnak, akár a nyelvtanulónak. Talán ez lenne az egyik olyan kitörési pont, ami új lehet a mi korunkhoz képest.

A másik dolog a mobilitás, méghozzá többfajta mobilitás. Részben a szabadidős mobilitás. Másrészt viszont a munkavállalás és a tanulás abszolút adott Európában a mai fiatalságnak. Természetesen mindig korlátok között, de mint lehetőség létezik. És van egy másik oldala a mobilitásnak, a virtuális utazás vagy a virtuális elindulás akár idegen nyelven, akár közvetítő nyelvként, és bármilyen kis helyen az ember tág világban találja magát. Az alapfogalmak között eljutunk egy intézményes rendszerhez is, amelyen belül két pár érdemel végiggondolást. Az egyik az egységesítésre való törekvés és az egyediség megőrzése. Tapasztalhatjuk, hogy az oktatási rendszer – mint a mi témánkban az egyik leginkább adott intézményes rendszer – az a pont, amelyik minden országban elég egyedi, és mindenki megpróbálja megőrizni saját oktatási rendszerét, és nem szívesen mond le róla. A másik tendencia viszont éppen az, hogy valamilyen közelítést tegyünk ezek között az oktatási rendszerek között éppen a fent vázolt okokból, vagyis hogy ha bármikor átmegegyek egyikből a másikba, akkor ez nekem lehetővé váljék, és pedig különböző életszakaszokban.

A következő gondolat: az életszakaszok (egy talán már túlságosan lejáratos szó), a tanulás mint egy életen át tartó tevékenység ennek minden következményével és minden részletével. Másképp tanul az ember egy adott korban, egy másik korban és egy későbbi korban. Ugyanakkor a témakörök között hallottam hatvan év feletti tanulásáról; nekem is van jelenleg olyan felnőtt tanulóm, aki hatvannyolc éves és most kezd francia nyelvet tanulni új nyelvként, és meg kell jegyeznem, hogy a legeredményesebb tanítványom. Ráér tanulni, nyitott, és

van mögötte másik idegen nyelv, amire tud támaszkodni, valamint hihetetlen élettapasztalattal rendelkezik. A nyelvtanulás összetevői egyrészt a nyelv, másrészt meg az ember, aki azon a nyelven megnyilatkozik és aki egyéni nyelvi gazdagságában akar megnyilatkozni. A hihetetlen akarás, hogy olyan akarok lenni idegen nyelven, mint amilyen vagyok egyébként, az látványos eredményeket tud produkálni nyelvtanulóknál.

Ekkor már el is jutottunk a nyelvtanulóhoz. De mielőtt azt a két alanyt néznénk, a nyelvtanulás-nyelvtanításnál az a trend Európában, hogy az anyanyelv és még két idegen nyelv tanulása ajánlott. Ez nagyon jó üzenet lenne, és nagyon jó lenne, ha valóság lenne. Én azt tapasztalom különböző fórumokon, ahol európai országok vesznek részt, hogy van kimondott törekvés második idegen nyelvre. És ez nagyon messzire vinne el bennünket, ha maradna idő, akkor érdemes lenne egy kicsit tényleg megnézni. Nem akartam erről beszélni, mert hihetetlen nagyképűségnek tűnne, hogy Magyarországról valaki elmondja, hogyan alakul a francia nyelv Luxemburgban vagy Belgiumban, vagy Franciaországban, vagy mondjuk Svájcban a hagyományos országok példáját véve. De izgalmas kitekintés lenne, hogy hogyan zajlik ez Oroszországban vagy Görögországban egy másik szempontból, vagy éppen a szomszédos Ausztriában, ami bennünket nagyon sok nyelvi szempontból is közelről érint.

Nyelvtanulás és nyelvtanítás. Szeretném ezt egy kicsit kiindulópontnak tekinteni, és azt kihozni belőle, hogy ha ezt komolyan vesszük, akkor nélkülözhetetlen egyfajta kölcsönösség a különböző nyelvet tanító egyének között. És a másik pozitívuma a franciatanárságnak az, hogy kell neki kapcsolódnia és van kapcsolódása más idegen nyelvekhez. Én azt tapasztalom, hogy Magyarországon is van egy nagyon határozott törekvés arra, hogy a saját nyelvünkön túl egyfajta kommunikációs kapcsolatba lépjünk egyéb idegen nyelvekkel. Meghatározó az, hogy az ember idegennyelv-tanár, és másodlagos szempont az, hogy mellesleg franciatanár, ami szerintem szintén eléggé egészséges tendencia.

Ez az életem át való folytonosság, a nyelvtanulás-nyelvtanítás kölcsönhatása gyakorlatilag azt is jelenti, hogy én a nyelvtanítás szót szerettem egész életemben jobban, mint azt, hogy oktatás. Mélyen elgondolkoztam azon, hogy mi az oktatás (többek között a lányom hatására, aki azt mondta: *Qu'est-ce que tu veux l'enseignement?*). Akkor én azt mondtam, hogy azért gondolom, hogy az oktatás olyan dolog – számomra, lehet, hogy tévedek –, hogy én vagyok az, aki közvetítek valamilyen fajta tudást. A tanítás pedig jobban kifejezi a kölcsönhatást tanuló és tanár között, hiszen abból a koncepcióból továbbgondolva, amiből kiindultam, korunk nyelvtanulója azért más, mint amilyenek mi vagyunk, mert mindazok a lehetőségek adottak számára, amiket az európaiságban igyekeztem megfogalmazni: más színtereken tanul, mint az iskolában, más módon tanul, mint az iskolai órán, máskor, más időpontban, más területeken keresztül jut el a nyelvtudáshoz, más a motivációja, és talán még a tanulása is egészen más ebben a felgyorsult világban, mint ahogyan mi, hajdan képzett tanárok a tanulást elgondoljuk. És mert a nyelvtanuló ki is kényszerít a tanárból valamit, tehát nemcsak én szeretném azt, hogy úgy legyen, ahogyan én akarom, hanem ő is szeretné, hogy úgy legyen, ahogyan ő akarja. Ebből nagyon egészséges együttgondolkodás tud kibontakozni.

Ez lenne az utolsó gondolat, amivel érdemes foglalkozni, hogy tudniillik a nyelvtanári szerepkör igen erősen változik napjainkban. Sokkal inkább egy animátor szerepköre jut a tanárnak, mint egy tudás átadása. Ez rettenetesen izgalmas és semmit nem von le a tanár létének fontosságából, tehát mindezzel együtt az egész nem kérdőjeleződik meg, vagyis nem kell egy percig sem aggódnunk amiatt, hogy nyelvtanára nem lesz többet szükség, vagy nincs szükség, hiszen a tanítás emberek közötti kapcsolat, és ahhoz élő emberek kellenek, a többi tényező csak segít.

Bécsben volt novemberben az európai franciatanárok első találkozója, és ennél sokkal izgalmasabb, hogy most lesz Sèvres-ben a franciatanárok világszövetségének évente sorra kerülő kollokviuma, ahol igen furcsa módon újra meg újra azok a témák jönnek elő, amik a nyelvtanításnak pillanatnyilag a legfontosabb sarokkövei, és amik egy munkában csúcsosodnak, az

pedig a nyelvtanítás-nyelvtanulás közös európai referenciakerete, tanulás – tanítás – értékelés, ami megkerülhetetlen alapdokumentum. Nemcsak azért, mert 25 év munkája, hanem azért, mert magának a munkának a példaértékűségét én legalább három dologban gondolom. Egyrészt az, hogy nem egyfajta Biblia, hanem egy sor különböző szerepből végiggondolt adalék mindarról, amit európai országok nagy tudósai az idegen nyelvről jelenleg gondolnak, és ami mindig egy kérdéssorral zárul; és ha ezeket a kérdéssorokat az ember végiggondolja, akkor tud nyelvpolitikát, tud taneszközt, tud tantervi programot, tud képzést, tud számtalan dolgot a maga számára előállítani. Miközben minden egyes ország a saját válaszait meghozza ennek a kérdéssornak a mentén, valahol egybecseng egyszer egy európaiságban mindaz, amit ki-ki a saját országában tett.

Mihalovics Árpád

A francia mint a társadalmi érintkezés és a nemzetközi kommunikáció nyelve. A francia nyelv diplomáciai használata, 1714–1919

A XVII–XVIII. században Voltaire szerint egész Európa az udvariasságot és a társas szellemet XIV. Lajos udvarának köszönheti. Voltaire mondta, többen is alátámasztották ezt, a két klasszikus század franciája magát ugyanis a legtökéletesebb lénynek tekintette, hogy ő beszéli a legtökéletesebb nyelvet, és ő van egyedül birtokában a legtökéletesebb udvari műveltségnek, és bizonyos leereszkedő elismeréssel nézte, miként próbálkoznak Európa-szerte francia verseket írni, francia módra öltözködni és francia módra viselkedni. Hadd idézzek egész röviden Eckhardt Sándor professzornak a *Francia szellem* című művéből, amit 1938-ban írt és 2003-ban újra kiadtak: „A francia műveltségi fölénytudathoz kapcsolódik a francia nyelv és stílus világhossza.” Voltaire-től ezt már idézte Bárdosi professzor úr is. „Mert a racionalizmus korában nem lehetne nagyobb dolgot felhozni a franciák fölénye mellett, mint azt, hogy nyelvük valamennyi nyelv között a leglogikusabb és a legvilágosabb. Ezen kívül a francia a társas életre a legalkalmasabb nép, az összes kiválóságai a társas életben jutnak kifejezésre, és ízlésbeli fölénye is ennek köszönhető.”

Lehetne folytatni a sort, hogy nemcsak a francia nyelv tökéletessége, hanem a francia vidék szépsége, a francia városok tökéletessége, a párizsi remek épületek, a francia konyhaművészet, a francia borok, folytatni a francia kultúra méltatásával, a francia kedvességgel, az udvarlási szokásokkal, ezek mind-mind a francia udvarból jöttek. A francia ízlésnek, úgy is mondhatnám, hogy az ösztönös francia szépérzéknek, összhangnak és választékosságnak, a jó modornak az előretörését lehet felhozni példának. Tehát megállapíthatjuk, hogy a XVIII. században Európa-szerte elterjedt valamiféle gallo- vagy frankománia. A német, lengyel, osztrák főúri udvarokban a társasági összejöveteleken párizsi mintára szervezték az összejöveteleket, és mindenben ezeket próbálták utánozni. Franciának lenni a XVIII. században igen-igen értékes és jó pénzre átváltható természeti adomány volt.

Hozhatnánk az enciklopédisták példáját, többek között például Voltaire II. Frigyes porosz király meghívására Berlinbe költözött, és tudjuk, hogy a Berlini Akadémia, ugyancsak II. Frigyes porosz király javaslatára a latint felváltotta a franciával, és – Földes Csaba és a németesek nagy megrökönyödésére – nem a németet vezette be akkor, hanem a latin helyett a franciát. Aztán 1765-ben II. Katalin cárnő Guisot könyvtárát megvette, a filozófusnál hagyta, és őt nevezte ki, Diderot-t, a saját könyvtára főkönyvtárossává. 1773-ban, tehát egy évtizeddel később ment el Diderot személyesen kifejezni hálóját a cárnőnek.

Szinte egész Európában (25 országot számoltak össze egyesek) Törökországtól Portugáliáig, Hollandiától Lengyelországon és a Habsburg Birodalmon keresztül (beleértve Magyarországot) Oroszorszáig az arisztokrácia franciául levelezett, franciául beszélt, udvarolt, flörtölt. A XVIII. századi Európában nagyon kellett szegyenkeznie annak az arisztokratának, aki legalább a társalgás szintjén nem beszélte és értette a szép francia nyelvet. Erről részletesen több

helyütt is találunk utalásokat, a Bárdosi – Karakai-féle *A francia nyelv lexikoná*-ban hosszabbban olvashatunk erről.

A francia nyelv a XVIII. század végére ideálisan kiforrott, kiegyensúlyozott nyelvvé vált, amely a nemzeti egységet és az egységes nemzeti nyelvet kereső számos európai ország számára példakép és elérendő cél lett. Ezt bizonyítja, hogy például Casanova franciául írta emlékiratait, Leibniz franciául fogalmazta meg főbb műveit, Mária Terézia császárnő, II. Frigyes franciául társalkodott, II. Rákóczi Ferenc franciául írta a memoárjait és a fiának szánt erkölcsi intelmeit.

Aztán jött a francia forradalom, Napóleon számos országban tovább növelte a francia népszerűségét. Waterloo után a helyzet kissé megváltozott, azaz úgy mondhatnám, hogy kezdett megváltozni. Elmondhatjuk, hogy Magyarországon a francia nyelv társasági használata igen erős volt, és itt utalnék rá, hogy az első világháború után, a két világháború közti időszakban a tehetős családok gyermekeit, különösképpen a leányokat szívesen taníttatták franciára.

A francia nyelv már a XVII. században kezd kivételes helyet kapni a nemzetközi érintkezésben, de csak a XVIII. században válik a diplomácia anyanyelvévé. Arról már beszélünk, hogy a két klasszikus évszázad során modern nyelvvé kristályosodott és teljességgel alkalmassá vált a gondolatok világos közlésére, finom árnyalására és szükség esetén játékos eltitkolására is, ami a diplomáciai nyelv számára fontos. Csak utalnék arra, hogy már a 842-es Strasbourgi eskü, a francia nyelv első írásos dokumentuma is a katonai diplomácia jegyében fogant.

A középkorban, majd egészen a XVII. század végéig a latin volt a diplomácia nyelve, ezt mindenki tudja, de milyen érvek szóltak a latin mellett? Az első gyakorlati érv az volt, hogy a diplomaták többnyire egyházi főméltóságok voltak, akik jól bírták ezt a holt nyelvet. A másik fontos érv, hogy a latin nem lévén senkinek sem az anyanyelve, senkit nem sértettek meg a használatával, senki sem sértődött meg emiatt. Aztán a harmadik, hogy latin nyelven rendelkezésre álltak a jól megformált, szabatos levelezési fordulatok, köszöntők, bevezetők és záróformulák, amiket aztán később áttettek franciára.

Hogyan alakult ki és hogyan lett végül is a francia a diplomáciai nyelvhasználatban az első nyelv? Változások mentek végbe a diplomáciai személyzet összetételében is: az egyházi személyiségeket kezdték felváltani a civil diplomaták és a katonatisztek. Egyes nemesifjak tizenhat évesen nem beszéltek latinul, viszont jól beszéltek az anyanyelvüket, és őket nevelték aztán diplomatává. A nyelvi változásokon túl voltak történelmi-politikai okok is: az 1648-as versailles-i békekötéskor a Római Szent Birodalom nagykövetei kiemelték azt a tényt, hogy a latin nyelv a birodalom nyelve. Ezt a többi nagykövet rossz néven vette, ők ugyanis addig a latint semleges nyelvnek tekintették, ettől kezdve erősen veszített súlyából. Az 1648-as versailles-i békeszerződést megelőző béketárgyalások, amelyek a legyőzött Német-Római Császárság és a győztes Franciaország között zajlottak, még latin nyelven folytak, és a szerződés eredeti nyelve is a latin volt. Harminc évvel később, XIV. Lajos győztes háború után Franciaország a hatalom csúcsán volt, és mégis ekkor is a tárgyalások szinte teljes egészében latin nyelven folytak. A békeszerződés viszont több részből áll, és már megszületett egy szerződés francia nyelven Hollandia és Franciaország között, egy másik kétnyelvű szerződés Franciaország és Spanyolország között és végül egy szerződés Franciaország és a legyőzött Német-Római Birodalom között latinul, tehát a legyőzött nyelven.

1714-et szokták számítani a diplomaták és a történészek a francia diplomáciai nyelv kezdetének. Ez egy véletlen múlt. A spanyol örökösödési háború lezárását követő béketárgyalások alatt, amikor szövegezik a szerződést, a szerződő felek közül de Villars marsall egyáltalán nem tudott latinul – egy katonatiszt, aki nem tudott latinul –, viszont Savoyai Jenő herceg, az osztrák főparancsnok, a császári oldal tárgyaló képviselője kiválóan beszélt a francia nyelvet. És hát ily módon francia nyelven fogalmazták ezt a békeszerződést. Az első tehát 1714-ben a rastatti békeszerződés, amely francia nyelven íródott, de odatettek egy *mention spéciale*-t, hogy ez nem precedens értékű, vagyis a továbbiakban nem kell követni, az Európában kö-

tendő békeszerződéseket nem kell a továbbiakban francia nyelven szövegezni. Ezt a *mention spéciale*-t odatették egészen 50 éven keresztül, és 1763-ban hagyták el először, akkor már nem volt ott a párizsi békeszerződésben az említett kitétel, a szerződés aljáról elhagyták. Lényegében 1714 volt az első francia nyelvű békeszerződés, de a *mention spéciale*-t 1763-tól hagyták el. Érdekes módon soha semmilyen dokumentumban sem rögzítették azt, hogy a nemzetközi tárgyalásoknak és békeszerződéseknek mi legyen a nemzetközi nyelve, tehát nem mondták, hogy a franciának kell a nemzetközi nyelvnek lennie.

A XVIII–XIX. században a diplomaták már teljességgel világi emberek, műveltek, akik számára a francia nyelv ismerete teljesen természetes dolog volt, és a diplomáciai kongresszusok többé nem csak szakértők szűk körének a részvételével zajlottak. Jelen voltak a hölgyek is, a diplomatafeleségek, akik elkísérik férjeiket a konferenciavárosba, ahol eltöltenek néhány napot-hetet, és a társasági életben részt vesznek. Ott természetesen franciául társalognak a szalonokban egymás között és a személyzet jelenlétében is, hogy a személyzet ne értse őket. Mindehhez jön, hogy a hölgyek számára oly fontos divatnak is a francia volt a nyelve: a divatnak, a parfümöknek, a parókáknak, a ruháknak, a bútoroknak mind-mind a francia volt a nyelve.

A társadalmi vonatkozáson túl viszont még egyszer fel kell hívnunk a figyelmet, és ezt nyomatékkal el kell mondanunk, hogy a francia nyelv a korszak színvonalán olyan modern nyelvvé fejlődött, ami kiválóan alkalmasnak bizonyult a diplomáciai nyelv szerepének betöltésére, és csak ez bizonyult erre a szerepre a legalkalmasabbnak. A Malherbe által felállított hármas igény: a *clarté*, *pureté* és a *précision* mind-mind sajátja volt a franciának, és Rivaroltól származik a mondás: „Ce qui n'est pas clair, n'est pas français.” [Ami nem világos, az nem francia.] A kiművelt francia nyelv az idők közben kialakult diplomáciai formuláival, amelyeknek a jelentése állandósult az idők folyamán, garanciát jelentett a nemzetközi érintkezés területén. Mi történt? Nem akarom a békeszerződéseket, béketárgyalásokat részletezni, de a francia egészen 1919–20-ig a diplomácia nyelve maradt.

Az első világháborút lezáró béketárgyalások Versailles-ban, Saint-Germainben, Sèvres-ben zajlottak, és ott mi történt? Szinte megisméltődött az, ami 1714-ben, ugyanis első alkalommal fordult elő, hogy nem európai országok: az Egyesült Államok és Japán is részt vettek európai béketárgyalásokon. Márpedig az amerikaiak akkor és azóta is, amikor beavatkoztak az európai politikába, mindig visszautasították, hogy az anyanyelvükön kívül egy másik idegen nyelvet használjanak. Ezt az elvet az 1783-as washingtoni határozat rögzítette. Mi történt Versailles-ban? Az asztal körül ott volt Wilson amerikai elnök, Lloyd George, aki az angolokat képviselte, Clémenceau, aki a tárgyalásokat vezette és Sonnino olasz miniszter. Wilson amerikai elnök egyáltalán nem beszélt franciául, Lloyd George nagyon gyengén beszélt a francia nyelvet, Clémenceau francia volt és Sonnino pedig kiválóan beszélt mind az angol, mind a francia nyelvet. Ezért kérésre, illetve sugalmazásra Clémenceau megengedte, hogy a tárgyalások két nyelven folyjanak, és a praktikus érvek amellet szoltak, hogy 1919–20-ban az angol tárgyalási nyelvet is bevezessék a francia mellett. Itt egy kis csípős megjegyzést tehetünk azért, hogy minden bizonnyal nagy hasznára lett volna a francia nyelvnek a francia nyelv nemzetközi jelentősége, diplomáciai nyelvi státusza szempontjából, ha Clémenceau nem tud angolul. Igen, a nagy dolgok olykor véletlenül múlnak.

A versailles-i konferencia nyelvhasználata miatt aztán méltatlankodni kezdett a Francia Köztársaság elnöke: francia nyelvterületen, a Francia Köztársaság fővárosában van a nemzetközi béketárgyalás és megengedik a francián kívül az angol nyelv használatát. Aztán a Francia Akadémia is méltatlankodott és több más szervezet is, de a dolgokat nem lehetett meg nem történné tenni. Ezek a tiltakozások nem hoztak sikert, és ennek a nyelvhasználati újításnak a francia nyelvet illetően súlyos következményei lettek. A két világháború közti időszakban a nemzetközi tárgyalások és szerződések nyelve alapvetően az angol és a francia. Az Amerikai

Egyesült Államok egyre intenzívebben vett részt az európai politika és gazdaság alakításában, és 1945-től a többnyelvűség korszaka következett, bár ez csak elvi többnyelvűség, mert tudjuk, hogy azért a legtöbb nemzetközi szervezetnek a belső munkanyelve továbbra is az angol és a francia.

Ez már nem érinti az én területemet, még annyit azért megemlítenék, hogy érdekes módon a Vatikán diplomáciai levelezése és nemzetközi irányú ténykedése megőrizte a francia nyelv elsődlegességét, tehát VI. Pál, II. János Pál az ENSZ-ben, UNESCO-ban francia nyelven szólalt fel, sőt XVI. Benedek francia nyelven intézte szavait a diplomáciai testület tagjaihoz.

Oszetzky Éva

A francia nyelv változatai. A frankofónia kérdése az oktatásban

Mindkét igen ambiciózusnak tűnő cím, a francia nyelv változatai és a frankofónia kérdése is igen összetett kérdéskör, hiszen akár a francia nyelv változatairól beszélünk (még akkor is, ha Európában maradunk), akár a frankofónia kérdéséről szólunk, tudjuk, hogy több könyvtárnyi kötet jelent meg ezekben a témákban jeles szerzők tollából. Magyarországon körülbelül 100 ezer franciául beszélőt tartanak számon. Jól hangzik ez a szám még akkor is, ha tudjuk, hogy az oktatási intézményekben visszaesett a hallgatói létszám, erről még biztosan szó lesz a későbbiekben.

Európában a francia helye még stabil, a statisztikák szerint őrzi a második pozíciót az angol mögött. Ez jó hír. A mintegy 60 millió franciaországi mellett anyanyelvként beszélnek a franciát Monaco, Belgium, Svájc, Luxemburg, Valle d'Aosta vidékein, de itt már más nyelvekkel együtt.

Amikor a francia nyelv változatairól beszélünk, megkülönböztetjük a földrajzi, szociális, stilisztikai és a nyelvfejlődés során létrejött variánsokat. Ha eltekintünk attól, hogy az öt kontinensen hány változata ismert a francia nyelvnek, és csak Európára koncentrálunk, már akkor is széles a skála, pedig a Svájcban és Belgiumban beszélt francia alig tér el az anyaországitól. Természetesen a szókincs terén a legegyszerűbb felfedezni a különbségeket. Ez részben a földrajzi közelséggel magyarázható, de természetesen más jegyeket is felsorolhatunk, mint például a kiadókat, az írott és elektronikus sajtót. Még ma is az a tendencia, hogy csak a nagy franciaországi kiadónál megjelent irodalmi és nem irodalmi műveket tekintik a szakértők „igazi”, teljes értékű alkotásnak.

Lássunk néhány példát a francia civilizáció szókinccset érintő területéről. A hivatalosan háromnyelvű *Belgium* (flamand, francia, német) 10 millió lakosából 4,7 millió francia anyanyelvű vallon és 7,2 millió a franciául tudó. Ízelítőül álljon itt néhány kifejezés, amely a helyi nyelvhasználat bizonyítéka (belgiumi francia használat, franciaországi és magyar jelentés): *aubette* „*abribus*” (buszbeálló), *athénée* „*école secondaire*” (közéiskola), *bourgmestre* „*maire*” (polgármester), *brosser un cours* „*sécher un cours*” (lógni az óráról), *déjeuner* „*petit déjeuner*” (reggeli), *dîner* „*déjeuner*” (vacsora), *pralines* „*dragées*” (cukorka, drázsé), *universitaire* „*étudiant*” (egyetemi hallgató).

A 7 millió lakost számláló és négy hivatalos nyelvvel rendelkező Svájcnak 26 kantonjából 4 francia nyelvű: Genève, Vaud, Neuchâtel és Jura. A négy nyelv százalékos megoszlása a következőképp alakul: 64% német, 19,2% francia, 7,5% olasz és 0,6% rétoromán. Természetesen a szókincsben itt is fellelhetünk különbözőségeket, főként a frazeológiai kapcsolatokban: *un bacchanal* „*un grand bruit*” (nagy lárma), *maturité* „*baccalauréat*” (érettségi), *foehn* „*sèche-cheveux*” (hajszárító), *réduire ses souliers* „*ranger ses chaussures*” (elrendezi/helyrerakja a cipőit), *donner une bonne main* „*donner un pourboire*” (borravalót ad).

Luxemburgban is három nyelv jut a 370.000 főnyi lakosságra, de mindegyiknek megvan a sajátos használati területe: a nemzeti nyelv a *luxembourgeois*, a jog nyelve a francia, az adminisztrációban is a francia nyelvet használják, és ott van még luxemburgi német nyelv. A francia nyelvű lakosság a népesség 14%-a.

Az Észak-Olaszországban található autonóm *Valle d'Aoste* 110.000 lakosa a franco-provençalt beszéli, ami egy savoyai dialektus, és egyformán értik és használják az olaszt és a franciát. Helyi jellegzetesség a szókincs szintjén: *cinquin* „environ 5” (kb. 5), *sizaine* „environ six” (kb. 6), *septante* „soixante-dix” (hetven), *huitante* „quatre-vingt” (nyolcvan), *nonante* „quatre-vingt-dix” (kilencven).

Monaco 30.000 lakosából 42,6 % francia nyelvű és 17% olasz.

A 7 milliós *Québecben* a lakosság 87%-a francia nyelven beszél. A québeci francia nyelv jellegzetességei közül csupán néhány szókincsbeli jellegzetességet említünk: *bleuet* „myrtilles” (áfonya), *brevage* „boisson” (innivaló), *courriel* „mél” (e-mail), *dépanneur* „épicier” (vegyesbolt), *macaron* „pin s/épinglette” (kitűző). És él természetesen a *joual*, a québeci nyelv Montréal környéki változata, amelyet a québeci nagy regényírók közül talán Michel Tremblay használ a leggyakrabban.

A frankofon szókincs felmérése folyamatban van. A szótárak tekintetében ketté kell választanunk az egynyelvű és kétynyelvű munkákat. Az egynyelvű általános szótárakban, mint a *Robert*, a *Larousse* vagy akár az *Hachette* szótárak, egyre nagyobb számban találunk olyan kifejezéseket és szavakat, amelyek egyes régiókhoz kapcsolódnak. Természetesen ezeknek a műveknek elsősorban nem az a feladatuk, hogy a dialektusokat bemutassák. Az egyes nyelvterületeken vagy országokban beszélt francia nyelvi sajátosságok leírása az adott országok nyelvészeinek feladata, és ők meg is teszik ezt. Így születtek Belgiumban és Svájcban szótárak a jellegzetességek leírására, mint például: 1. Christian Delcourt : *Dictionnaire du français de Belgique* (Bruxelles, Le Cri Edition, 1998). Három szempont érvényesül ebben a munkában: a diakrónia, a frankofónia és flamandhoz és a némethez való viszony, aminek nagy jelentősége van a háromnyelvű Belgiumban. 2. Alain Nicollier : *Dictionnaire des mots suisses de la langue française; Mille mots inconnus en France usités couramment par les Suisses* (Ed. GVA SA, Genève, 1990). Itt már nem az a kérdés, hogy hibás vagy nem hibás egy regionalizmus a francia normához képest. 3. *Dictionnaire suisse romand, Particularités lexicales du français contemporain, Une contribution au Trésor des vocabulaires francophones* (André Thibault et Pierre Knecht, Editions Zoé, Genève, 1997). Céljuk, hogy az általános nyelvi szótárakat kiegészítsék a svájci francia nyelv jellemzőivel.

A fejlődés mértékét az is mutatja, hogy amíg az 1980-as évek előtt kiadott tankönyvekben szinte alig vagy egyáltalán nem fordult elő a frankofónia kérdése; manapság már ennek természetes a jelentése. Az igaz, hogy (ezen címszó alatt) inkább civilizációs ismereteket közvetítenek, mint szókincsbeli, néhány példától eltekintve, de ez így helyes. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a regiszterek kérdése egyre inkább előfordul. Elég sok a diáknyelvből és bizalmas (*familier*) regiszterből vett szó, ugyancsak megjegyzendő, hogy nagyobb hangsúlyt kap az írott és a beszélt nyelvi formák közti különbség, ami nem könnyű egy magyar diák számára.

Amilyen nehezen indult a frankofon kérdés a XIX. században, az utóbbi időben annál nagyobb lendületet vett. A Pécsi Egyetem Francia Tanszékén 1985-től realitássá vált. Még az 1992-ben szervezett pécsi konferencián is, amelynek a címe *L'enseignement de la francophonie* volt, arról ment a vita, hogy meg kell-e különböztetni a franciát a frankofontól, és ha igen, hogyan? Erre három válasz hallható: (1) nem kell megkülönböztetni, mert minden egyformán francia; (2) meg kell megkülönböztetni, mert a földrajzi eltérések miatt az egyes nyelvcsoportok nyelvei különböznek az anyaországától, vagyis Franciaországtól; (3) nem kell megkülönböztetni, mert minden egység (beleértve az anyaországit is) frankofon. Ez utóbbi volt a többség véleménye.

Gondoljunk bele, mekkora utat tettünk meg ebben a kérdésben 1880 óta. Onézim Reclus földrajztudós maga sem gondolta volna, hogy szinte egy évszázadon keresztül feledésbe merül a frankofónia meghatározása. Aztán jött Léopold Sédar Senghor szenegáli költő és államféfi, aki újraélesztette 1962-ben a kifejezést. De Gaulle tábornok 1966-ban létrehozta az *Haut Comité de la langue française* nevű szervezetet, a francia nyelv nemzetközi kisugárzásának

növelése céljából. Az 1990-es évek elején még folyik a vita az elnevezésről, ma már hetekig ünnepeljük a frankofon ünnepet.

A belgák és a svájciak mára már nagyjából túlléptek a nyelvi identitás kérdésén, Québecben azonban még folyik a harc. Igaz, egészen más a francia nyelv fejlődési folyamata a tengerentúlon és Európában. Az is igaz, hogy Québecben az elmúlt években hatalmasat fejlődött a lexikográfia (Bélisle, Meney, Poirier stb).

Alain Rey le is írja 1992-ben a *Petit Robert* előszavában, hogy szívesen bevenne több szót a Hexanonon túlról, de nehéz a választás. „Cependant, il est paradoxal que des dictionnaires consacrés au français moderne négligent totalement la réalité langagière des communautés francophones importantes et influentes.” (p. XIX). Azaz ellentmondásos a helyzet, merthogy a modern francia általános nyelvi szótárak teljesen figyelmen kívül hagyják sok fontos és nagy befolyással bíró frankofon ország szókészletének vizsgálatát.

Manapság ez a helyzet megoldódni látszik, sorra jelennek meg az egyes nyelvi területeknek megfelelő szótárak, Fekete-Afrikától Akádiáig, nem beszélve a nemzetközi összefogással Québecben készülő *Dictionnaire Panfrancophone* hatalmas munkálatairól. Frankofon szótár több is született már, az egyik legismertebb a *Dictionnaire universel francophone* (Hachette, 1997). Olyan jelentős nemzetközi összefogással készülő hatalmas adatbázis, mint a *Base de Données Lexicographique Panfrancophone (BDLP)* eddig azonban még nem volt. Maurice Piron belga tudós ötlete alapján 1975-től nemzetközi összefogásban, Bernard Quemada irányításával az 1980-as évektől belga, francia, svájci és québeci lexikográfusok közreműködésével folyik ez a hatalmas vállalkozás. Az első lépcső a *Trésor des vocabulaires francophones* létrehozása volt. Az elsődleges cél a francia nyelv lexikális bázisának feltérképezése és a frankofon országokban élő nyelvi variánsok leírása volt. Ez az elektronikus adatbázis képezte és képezi most is a *BDLP* alapját. A Claude Poirier (Québec, Laval Egyetem), Michel Francard (Belgium, Louvain-la-Neuve-i Egyetem) és mások neve által fémjelzett lexikográfiai kutatás eredményeként tíz ország adatbázisa készült el és kerül fel folyamatosan a hálózatra, hogy elérhető és lekérdezhető legyen. Ezek a földrajzi területek a következők: Akádia [Acadie], Algéria, Belgium, Burundi, Kamerun, Franciaország, Marokkó, Québec, Réunion és Svájc.

A francia igen jelentős fejlődésen megy keresztül napjainkban is. Nemcsak azért, mert a frankofon országok hozzáadják szókincsüket, fonetikai jellegzetességeiket, hanem azért is, mert az öt kontinensen jelen lévő francia több mint száz környező nyelvvel is együtt él, amelyek óhatatlanul hozzájárulnak fejlődéséhez és a szókincs gazdagításához.

Vajon mit hoz a jövő a francia nyelv fejlődésében és annak leírásában? Kérdéseim a következők: Hogyan áll a standardizáció és a norma kérdése a különböző frankofon területeken: egy norma vagy több? Van-e tudatos francia kétnyelvűség: otthon más francia nyelven beszél ugyanaz az ember (köznyelvi, dialektális, vagy szleng), mint a munkahelyén (irodalmi, választékos, standard)?

Pálfy Miklós

Szótárkultúra, szótárhasználat. Francia szótárak Magyarországon

Örömmel hallottam itt azt a szót, hogy *regionalizmus, dialektus* stb. Amennyiben a franciákat érdekli az, hogy az ő nyelvüknek miféle változatai vannak a nagyvilágban, akkor talán megérjük azt a csodát is, hogy országon belül egy kicsit nagyobb türelemmel fognak viseltetni mondjuk az oksztánok irányában, akik azért egy par excellence magas kultúra létrehozói voltak a középkorban.

A másik pedig, ami az angolt illeti. Hát, melyik angolt? Tehát ugye „pour l’anglais”, tehát ha az ember azt hallja, hogy egy kínai zokni-kereskedő és a magyar forgalmazója együtt kávézik a *passage* soron, akkor a következő beszélgetést hallottam. Az angolsága halálpontosan így hangzott el. „*I coffee good. You coffee good? Höhöhö. All good. Höhöhö.*” Tehát ez a be-

vezető, utána folytatódik a dolog. Igazából az az angol a világnyelv, amelyen mondjuk a litván kisállattenyésztő és a neki dolgozó makedón ketrecgyáros beszélget egymással. Ez az angol a világnyelv. Sajnáljuk az angolt, sajnáljuk a franciát, az egyetlenegy tapasztalat, amit én ebből a magam számára levonok: ezzel a nagy globalizációval úgy tűnik, hogy mindenki rosszul járt, még az is, akinek első látásra az érdekeit szolgálja.

Szótári kultúra, és szótárhasználati szokásokat szeretnék ezalatt érteni. Elég érdekes felmérést végeztünk a Grimm Kiadó vezetőjével, Borbás Lászlóval. Mit tapasztaltunk a bölcsész szakosok közt? Ő némettanárként, mi pedig francia szakosok bevontunk egy kollégát, aki angol szakosokat is megnézett. Nagyjából hasonló eredményre jutottunk. A következőkben – igen nagy vonalakban – számolok be arról, hogy a szegedi nyelvészszakos egyetemisták (a) mit olvasnak: milyen műfajú olvasmányokat és milyen arányban; ezekből az adatokból három csoportot állapítottunk meg; (b) s azt is megnéztük, hogy melyik csoportban hány százalékuk használ szótárt.

Francia nyelvű tudományos szakirodalmat, amit kellene néha olvasni egy hallgatónak (nem gyakran, mert hát inkább tankönyvekből, egyéb kiosztott tananyagokból készülnek vizsgákra, de azért kellene), kevesen olvasnak. 12,5% körül mozog azoknak a hallgatónak a száma, akik több-kevesebb rendszerességgel olvasnak (nem sokat mondanak ezek az adatok, mert a több-kevesebb rendszeresség az is, hogy évente egyet elolvas, és akkor a négy év alatt az négy, ez is rendszeresség). Ezeknek a hallgatónak 100%-a használ szótárt. Persze, mert nem ismeri azt a bizonyos terminológiát, irodalomelméleti, bármilyen terminológiát, amire szüksége van. Az más kérdés, hogy nem találja majd meg ezeket a szótárban, de azért kíváncsi, és használja.

Mit olvasnak még? Mert ahhoz, hogy milyen szótárakat használnak, tudnunk kell, hogy milyen francia nyelvű írott hatás éri őket – vagy beszélt, amint mindjárt látni fogjuk.

(1) Francia nyelvű napilapot (meglepő, hogy olvas egyáltalán) minden nyolcadik hallgató tüntet fel az olvasmányai között; azonban ennek talán nagyon egyszerű az oka: az újság „ki van téve“ (mint a repülőtereken), fel lehet venni a könyvtár folyosóján. Ha nem volna, akkor nem olvasnák; tehát maguktól nem járnának utána. (Egyébként azt nem vizsgáltuk, hogy a hallgató maga jár-e utána, a tanár kényszeríti-e rá, hogy kötelező olvasmányt olvasson, vagy egyszerűen oda van eléje téve.)

(2) A szegedi egyetemi kollegák közül elég sokan azt mondták, hogy körülbelül az előző adatnak a duplája, tehát 25%, vagyis a hallgatók egynegyed része *több-kevesebb rendszerességgel* felvesz egy újságot, megnézi, egy kicsit forgatja, aztán szépen leteszi. Mit is értsünk azon, hogy „olvas“? Érdeklődik iránta, biztos talál benne olyan szót, amit meg fog keresni.

(3) Duplázódnak az adatok: színes magazint már ennek is a kétszerese, tehát a hallgatók 50%-a olvas. Inkább nézeget.

És érdekes módon még az (1) kategóriában 100%-uk használt szótárt, mert nem ismerik, mi az hogy *receptióelmélet*, a következő (2) kategóriában a diákoknak már csak 75%-a használ szótárt, mert az újságokban előforduló szavakat voltaképpen jogi, kereskedelmi, gazdasági, politikai stb. szakszótárakban kellene megnézni de – ezek híján – általános szótárakat használnak. S a (3) kategóriában megint csökken szépen lineárisan (50%-ra) a szótárak használata; vagyis azok között, akik elsősorban színes magazinokat olvasnak, a szótárhasználók aránya 50%. Ennek az lehet az oka, hogy ebben a tevékenységben nincs szótárra szükségük, hiszen a képek önmagukért beszélnek. Elég siralmas adatok ezek egyébként.

Végül eljutunk a leglátványosabb vizuális területre (a TV), egy kicsit összemossom most az Internettel meg a weblapok konzultálásával, sőt, még az e-mailt is ideértem. Ezt a hallgatóknak 100%-a használja, nincs olyan, aki ne sms-ezne, e-mailezne franciául, ne nézne meg – ha másért nem, hogy „lopjon” szöveget a szakdolgozatához az Internetről. Ennek eredményeként Szegeden kötelezzük a hallgatókat arra, hogy az egész szakdolgozat mellett külön is adjanak le CD-n is minden internetről levett adatot. Kialakult egy gyakorlat: Google rákereséssel (de van

egy másik is) ellenőrzünk, s ha a leadotton kívül találunk internetről történő másolást, akkor a hallgató el van tiltva attól, hogy a szakdolgozatát leadja.

Akik vizuális eszközökhöz nyúlnak, TV-t néznek, azoknak nem kell szótár, világos a cselekményből minden, ők használják a legkevesebbet a szótárakat.

Ne örüljünk olyan nagyon annak, hogy a hallgatók 100%-a rendszeresen olvas francia könyvet. Ebben benne van a kötelező irodalom is. Így a francia szakos hallgatók 100%-a használja a szótárt. Ne tessék azt hinni, hogy ez valami cinikus hozzáállás, én inkább próbálok a dolognak a humoros részét nézni, és még így is megállapítom, hogy jobb a helyzet, mint amiről egy-két francia kollégámmal Franciaországban beszéltem. Franciaországban például a lakásokban sokkal több helyen van szótár, ez az én magán felmérésem: egy *Petit Robert*, még egy, a másikon is van, a házmesterünknél is volt, mindenkinél van. Nálunk nincsen ennyi egynyelvű értelmező szótár a lakásokban otthon, tehát beleértve a villamoskalauzstól akárkiig, az Akadémia elnökéig. Viszont nálunk sokkal több a kétnyelvű szótár, amit talán a magyar nyelvnek a többitől kicsit eltérő jellege is magyaráz. De nem, mert a portugál is eltér eléggé ahhoz a hollandtól meg a svédétől, hogy indokolt legyen ezekben az országokban is néhány ilyen kétnyelvű szótár. Nálunk itt azt hiszem, hogy nincs baj.

Tehát rátérnék arra ezek után, hogy milyen szótárakat használnak a hallgatóink: az esetek 60%-ában kétnyelvűt, 40%-ban pedig egynyelvűt. Természetesen megnéztük azt is, hogy kik azok a hallgatók (név szerint), hát a jobbak. Ezek az evidenciák. Anélkül is tudná, csak szégyelli mondani, ha nincs megerősítés. És most jön egy nagyon érdekes adat, ez az egy, ami az összes eddigi szövegem után az egyetlen, ami elgondolkoztató, mert az összes többi eléggé evidens. A kétnyelvű szótárakon belül az esetek 75%-ában a francia–magyart nézik meg és 25%-ban a magyar–franciát. Lett legyen szó bármelyik szótárról: nagyról (az akadémiaiak a nagy változatait nagyon dicsérik), vagy közép szótárról (Grimm; az új Eckhardt stb.), mindet körülbelül egyforma arányban használják. Bemegy az ember az egyetemi könyvtárunkba, végignézi a polcokat, rengeteg szótár van és mind kölcsönözhető, és látom az állapotukon, hogy körülbelül mindegyiket rojtosra olvasták, bármelyik kiadónak a szótárát, sőt a kisszótárakat is forgatják, a *Magyar–franciát* és a Konrád Miklós-féle *Francia–magyart*. Ezek érdekes módon jobbak, sokkal több dologt tartalmaznak, mint gondolná az ember, és még akkor is ezt veszik kézbe, ha egyébként ott volna a közép (nem jobb híján, tehát nem a nagyobbban a híján használják ezeket).

A hallgatóimnak, elgondolkoztató, hogy miért a *Francia–magyar* tetszik jobban, valószínűleg azért, mert már benne vannak annyira a nyelvben, tudnak annyit, hogy inkább csak ellenőrizni akarják, hogy jó-e, amit tudnak. Ez jó jel, véleményem szerint.

A másik érdekes dolog, hogy a hallgatóinknak csak a fele szótártulajdonos, a másik fele kikölcsönzi. Ezt két dologgal magyarázom, ha nem lehetne kölcsönözni, megvenné. A másik, ami teljesen egyértelmű, hogy az 50%-os szótár-tulajdonlási arány szerintem az árákkal magyarázható. Addig, amíg egy középszótár tízezer körül van, vagy amíg egy elektronikus szótár valahol 15 és 20 ezer között mozgott, amikor megjelent, egyre kevésbé lesz a hallgatóknak ilyen irányú kiadásokra pénzük.

Én úgy gondolom ezek alapján, hogy francia nyelvből elég nagy a választék a szótárakban, minden nagyságrendben, és hogy szerencsésen kiegészítik egymást. Más a megcélzott közönség. Az Eckhardt-szótárak elsősorban a magyar felhasználóknak készültek, a Grimm Kiadónak, legalábbis a *Francia–magyar szótára* célba vette a frankofon vagy francia anyanyelvű felhasználót is, hogy lehetőleg ő is jó kódoló szótárat kapjon a kezébe. Más a célközönsége a kicsinek, a középnek és a nagyoknak. Gyakorlatilag minden fordítói aktivitás le van fedve, nem kell, hogy nagyon dicsérjük magunkat, de távolról sem olyan rossz a francia szótárakkal való ellátottság Magyarországon, mint – most hirtelen nem tudom, mit mondjak – mondjuk a spanyol vagy akár az olasz vagy a portugál, tehát nagyobb nyelveket mondok, és akkor nem beszéltem olyan nagy nyelvekről, mint mondjuk a lengyel.

Órsi Tibor hozzászólása:

A francia nyelv és a globalizáció

Órsi Tibor vagyok az Esterházy Károly Főiskoláról, újabban az anglicizmusok kérdésével foglalkozom, ez ügyben szeretnék Bárdosi professzor úr optimista hangvételű előadására reflektálni. Ezt az optimizmust nemcsak ő osztja, hanem egy nemzetközi konferencia általános véleménye is az volt, hogy támadnak az anglicizmusok, de ott van a Francia Akadémia, a bizottságok, megmutatják a helyes irányt, és minden a legnagyobb rendben van.

Én egy kicsit a vészharangot szeretném megkongatni. Kinyitunk egy újságot, és mit tapasztalunk? Egy országos hetilapról van szó (*Express*), francia nyelvű, francia közönség számára készült, és ennek ellenére a reklámban a fokozó értelmű kifejezés angolul van. Kérdem, hogy erre mi szükség van franciák számára készült lapban? A divat területe, az *haute-couture*, amióta világ a világ: francia volt, mostanra viszont már ez nem így van. Itt volna három kis szó: *very élégant*, *very fun*, *very you*, tehát három *intensifier* van, ami francia szavakhoz kapcsolódik. A *very élégant* esetében egy keveréknyelvről van szó, a fokozó kifejezés angolul van, *élégant* franciául.

Nézzük meg a francia nyelv oktatását egy mai tankönyvben. 2005-ben jelent meg a *Grammaire progressive du français*, kigyűjtöttem az anglicizmusokat belőle. Csak olyan szavakat néztem, amelyekre ezek a *recommandation officielle*-ek vonatkoznak. A kötetben hemzsegnek az ilyen kifejezések, mint *fax*, amire van hivatalosan a *télécopie* ajánlás, és ezt nem is volna olyan nehéz mondani. Akkor az *e-mail*-nek a francia megfelelője egy kicsit bonyolult, de mindig csak a *mail*-t használják, az *a-i-l* írásmóddal ebben a könyvben. Amikor olyan párhuzamos példák voltak, ahol lehetne a *recommandation*-t használni, egy esetben sem használták, kizárólagosan mindig csak a nemzetközi megfelelőt. Ha egy tankönyvben ez van, akkor mit várjunk a sajtótól?

A *Trois Suisse* honlapján ilyeneket látunk, mint *mon shopping high tech*, lényegében csak a grammatikai elem francia benne. *Bye-bye le stress*, itt is van francia elem benne: a névelő. Másik példa: *the best of, the best of de l'hiver*, de valahogy a genitivus kétszer van benne, ami engem nagyon zavar. Azt hallottuk, hogy a *-naute* elemet mennyire szívesen használja a mai francia, de nemcsak a tudós elemekhez teszi, hanem az *Elle* magazin olvasóit is így hívja: *ellenaute*.

Ilyen című rovatok vannak: *people*, ez a *celebrity people*, ezek a *célébrités* akarnak lenni, de nem a *célébrité*-t használják, hanem a *people*-t. Vagy a *top ten des meilleurs look*, és akkor ez a *look* a legrosszabb szó, mert nagy előnye, hogy rövid, de angolból franciába lényegében csak főnévként került át. Igen ám, de ilyen hamis participiumok vannak, hogy *relooker* meg *relookage*, ami úgy tűnik, mintha igéből volna képezve a francia morfológia szerint. Tehát itt van például a *le people le plus looké*. És ez nem nemzetközi fórum, ez belső fogyasztásra szánt fórum, sajnos az a realitás, hogy itt nagyon nagy bajok vannak. A szótárakkal szemben is gondjaim vannak, mégiscsak egy idealizált állapot, ami a szótárakba belekerül, mert a *surf*-nél csak egy kifejezés van, de ott van, hogy *surfiste* ugyancsak a *Grammaire progressive*-ban, ami nincs benne a szótárban, csak annyi, hogy *surfer* és „*recommandation*” *naviguer*. A helyzet nagyon súlyos és reménytelen, ahogy én látom. Jó-e ez az angolszász kultúrának? Azt szokás mondani, hogy a római birodalom is széthullott és valamiféleképpen szegmentálódott. Én azt hiszem, hogy az angol ki fogja bírni, mert a mai világban a telekommunikáció össze fogja tartani az angol nyelvet, csak egy ilyen felhígult változatban. De a francián ez nem fog segíteni, és a franciák mennek a végzetük felé.

* A kerekasztal-beszélgetésről készült hangfelvétel teljes átirata a MANYE honlapján, a *Beszámoló a MANYE rendezvényekről* rovatban olvasható.

Irodalom

- Albert Sándor (1976): A múlt idejű francia igealakok fordítási kérdései. *Az idegen nyelvek tanítása* 1976/4. pp. 105–8.
- Bárdosi Vilmos – Karakai Imre (1996): *A francia nyelv lexikona*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Bárdosi Vilmos (1997): *Francia–magyar szólásszótár. Tematikus gyűjtemény és gyakorlókönyv*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Bárdosi Vilmos – Boiron, Bertrand – Ginter Károly – Kelemen Tiborné – Papp Gábor – Szathmári István (1999): *Magyar–francia rag- és névutószótár*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bárdosi Vilmos (2004): *Magyar szólástár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Cerquiglini, Bernard (1993): *A francia nyelv születése*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- A Fekete-Afrika irodalmáról [összeállítás]. = *Helikon* 1970/1. sz.
- Fónagy Iván (1998): *Rögződés és változás a nyelvben*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- A frankofon irodalmak sajátossága [összeállítás]. = *Helikon* 1992/1. sz.
- A Kanadai irodalom [összeállítás]. = *Helikon* 1988/1–2. sz.
- Konrád Miklós – Eckhardt Sándor (1999): *Magyar–francia nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Mihalovics Árpád – Révay Valéria (2002): *Hétnyelvű politikai és diplomáciai glosszárú*. Budapest: Aula Kiadó.
- Mihalovics Árpád (szerk. 2000): *Tanulmányok a politikai szaknyelvről*. Nyíregyháza: Bessenyei György Kiadó.
- Oszetzky Éva (2002): Szókincsfejlesztés a francia nyelv tanításában, gondolatok egy szókincsfelmérés kapcsán. In: Kárpáti Eszter – Szűcs Tibor (szerk.): *Nyelvpedagógia*. Pécs: Iskolakultúra. pp. 105–11.
- (2003): Szó, szóolás, szókincs. In: Tóth Szergej (szerk.): *Nyelvek és kultúrák találkozása*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem JGYTFK. pp. 290–4.
- Oszetzky Éva – Pálffy Miklós – Borbás László (2004): *Szótárszerkesztés, szótárkiadás*. Szeged: Grimm Kiadó.
- Pálffy Miklós (1982): A poliszémia és a homonímia szótári kérdéseiről. *Nyelvtudományi Közlemények* 84/2. pp. 404–9.
- (1999): *Francia–magyar kéziszótár*. Szeged: Grimm Kiadó.
- Svájc népeinek irodalma – svájci irodalom? [összeállítás]. = *Helikon* 1984/2–4. sz.
- Szépe György (2001): *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Pécs: Iskolakultúra.
- Szépe György – Derényi András (szerk. 1999): *Nyelv, hatalom, egyenlőség*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Végh Béla – Rubin Péter (szerk. 1986): *Galicizmusok. 5000 francia szóolás és kifejezés*. Budapest: Terra Kiadó.

A XIII. évfolyam 4. számának szerzői

- CSATLÓS KRISZTINA, Szolnoki Főiskola, Üzleti Fakultás (kcsatlos@chello.hu)
- CS. CZACHESZ ERZSÉBET, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Központ (czachesz@gmail.hu)
- DACZI MARGIT, Pécsi Tudományegyetem, Illyés Gyula Főiskolai Kar, Szekszárd (daczi@igyfk.pte.hu)
- DORÓ KATALIN, Szegedi Tudományegyetem, Angoltanár-képző és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék (dorokati@lit.u-szeged.hu)
- ERDÉLYI ÁRPÁD, Eötvös József Főiskola, Pedagógiai Fakultás, Baja (erdelyi.arpad@ejf.hu)
- FEDOSZOV VIKTOR, Nyíregyházi Főiskola, Orosz Tanszék
- HÁHN JUDIT, Pécsi Tudományegyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Program (Hahn@ktk.pte.hu)
- HORVÁTH JÓZSEF, Pécsi Tudományegyetem, Angol Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék (josefhor@gmail.com)
- HUSZÁR ÁGNES, Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola (huszar1a@freemail.hu)
- CS. JÓNÁS ERZSÉBET, Nyíregyházi Főiskola, Orosz Tanszék (jonase@zeus.nyf.hu)
- MARÁZ PIROSKA, Szeged (m.pircsi@freemail.hu)
- MARTSA SÁNDOR, Pécsi Tudományegyetem, Angol Nyelvészeti Tanszék (martsa@btk.pte.hu)
- PINTÉR TIBOR, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest (p_tibor@yahoo.com)
- SULYOK HEDVIG, Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar (sulyok@jgypk.u-szeged.hu)
- SZENDE VIRÁG, Balassi Bálint Intézet, Budapest (virag.szende@bbi.hu)
- SZILVÁSI ZSUZSANNA, Kaposvári Egyetem, Pedagógiai Főiskolai Kar (szilvasi.z@freemail.hu)
- TÓTH LÁSZLÓ, Pécsi Tudományegyetem, Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék (toth.laszlo51@chello.hu)
- VINCZE LÁSZLÓ, Pécsi Tudományegyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Program (laszlo.vincze@gmail.com)

MEGHÍVÓ

a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete

XVIII. MAGYAR ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI KONGRESSZUSÁRA

A kongresszus központi témája:

A MAGYAR MINT EURÓPAI ÉS VILÁGNYELV

Helyszín: Balassi Intézet (Budapest I., Somlói út 51. www.bbi.hu)

Időpont: 2008. április 3-5.

A kongresszus házigazdája a Balassi Intézet, amely a magyar kulturális diplomácia hazai központja, egyben az egyik legrégebbi olyan intézmény, ahol a magyar mint idegen nyelv rendszeres oktatása folyik. A magyar nyelv anyanyelvként, idegen nyelvként és származásnyelvként – az európai kulturális hagyományok hordozójaként, valamint az EU egyik hivatalos nyelveként – a világ szinte minden pontján jelen van. Ennek a jelenlétnek a komplex vizsgálata leginkább az alkalmazott nyelvészek feladata.

A kongresszus főbb témakörei:

1. Nyelvpolitika, nyelvi tervezés, nyelvi jogok
2. A magyar mint idegen és mint második nyelv
3. A kevésbé ismert nyelvek oktatása az Európai Unióban
4. A magyar diaszpóra nyelvi változásai
5. Idegen nyelvi nyelvpedagógia
6. Alkalmazott pszicholingvisztika
7. Alkalmazott szociolingvisztika
8. Funkcionális és kognitív nyelvészet
9. Alkalmazott szövegnyelvészet, stilisztika
10. Fordítástudomány
11. Kontrasztív nyelvészet
12. Lexikológia és lexikográfia, terminológia
13. Anyanyelvi nevelés
14. Kommunikáció- és médiatudomány
15. Interkulturális kommunikáció
16. Korpusznyelvészet, nyelvtechnológia

Kerekasztalok: Tannyelv-politika; A kétnyelvűség mint nyelvpedagógiai helyzet; A terminológia aktuális kérdései; Távoktatás, e-learning a nyelvoktatásban; Tudományos és tudománytalan nézetek a magyar nyelv eredetéről

Részvételi díj:

MANYE tagok részére: 17 000 Ft (2008. febr. 29-ig), utána 19 000 Ft

Nem MANYE tagoknak: 22 000 Ft (2008. febr. 29-ig), utána 25 000 Ft

Doktori programok beiratkozott hallgatóinak: 10 000 Ft (2008. febr. 29-ig)

Információ: manye2008@bbi.hu